Ett oväntat fynd av mögelbaggen *Melanophthalma maura* från Kalmarnäs i södra Uppland

JOEL HALLQVIST

Hallqvist, J.: Ett oväntat fynd av mögelbaggen *Melanophthalma maura* från Kalmarnäs i södra Uppland. **[An unexpected finding of the minute brown scavenger beetle *Melanophthalma maura* from Kalmarnäs in the south of Uppland.]** – Entomologisk Tidskrift 137(4): 165-169. Uppsala, Sweden 2016. ISSN 0013-886x.

In the year of 2012 one male specimen of the species *Melanophthalma maura* Motschulsky, 1866 was found in a flight interception trap in the nature reserve of Kalmarnäs which is located next to Lake Mälaren. This is the first record of the species from the Nordic countries. Because of the presence of numerous other insects, especially beetles, with a relict population in the vicinity of Lake Mälaren, it is discussed if this also may apply to *M. maura*. Further, it is discussed if the fact that members of the subfamily Corticariinae seldom attracts the interest of entomologists has something to do with the failure to detect the species earlier.

Joel Hallqvist, Kungsängsgatan 49E, 753 18 Uppsala. E-mail: joelhallqvist@privat.utfors.se

Släktet *Melanophthalma* Motschulsky har sedan tidigare tre bofasta arter i landet, *M. transversalis* (Gyll.) vilken tidigare varit känd under namnet *M. curticollis* (Mannh.), *M. suturalis* (Mannh.) och *M. distinguenda* (Com.). De är alla relativt sällan rapporterade vilket innebär att deras utbredningar och förekomster får anses vara ganska dåligt utforskade. Ytterligare en art, *M. seminigra* Belon, har noterats från Norrbotten som tillfälligt inkommen.

År 2012 inventerade jag skalbaggar på ek i naturreservatet Kalmarnäs som är beläget något väster om Bålsta invid Mälarens strand (Hallqvist 2012). I de fönsterfällor som användes fångades två hanar av släktet *Melanophthalma*. Den ena bestämdes till *M. transversalis* men den andra avvek framför allt när det gällde genitalierna. Dessa indikerade att det rörde sig om *M. maura* Motsch. Eftersom denna art inte tidigare är rapporterad från de nordiska länderna kände jag mig ändå inte helt säker på artbestämningen. Skalbaggen blev sittande några år men skickades sedermera till Wolfgang Rücker i Tyskland som är expert på familjen Latridiidae. Han kunde omgående fastställa att det verkligen handlade om *M. maura*.

Fällan som djuret fångades i var placerad på en ganska grov liggande ekgren i sydvänt bryn i kanten till ett hygge (Fig. 1). Bland övriga skalbaggsarter i fällan var de flesta vedlevande och associerade med substratet fällan vara placerad på. Närmaste släkting var *Corticarina minuta* och av de arter som stack ut mest kan *Cortodera femorata* (grankottsbock) nämnas.

Biologi och utbredning

Arterna i släktet *Melanophthalma* är värmeälskande djur som i Sverige så gott som alltid påträffats mer eller mindre kustnära, antingen vid havet eller större sjöar. De lever av mögelsvampar på döda växter och kan påträffas i en rad olika livsmiljöer som bland vissnande eller möglande växtmaterial, under tång, vid rötter och i mossa. På kontinenten hittas arterna i samma typ av

Figur 1. Fällans placering i naturreservatet Kalmarnäs där mögelbaggen *Melanophthalma maura* hittades ny för Norden. Foto: Joel Hallqvist.

The location of the trap in Kalmarnäs nature reserve where the beetle *Melanophthalma maura*, new for the Nordic countries, where found.

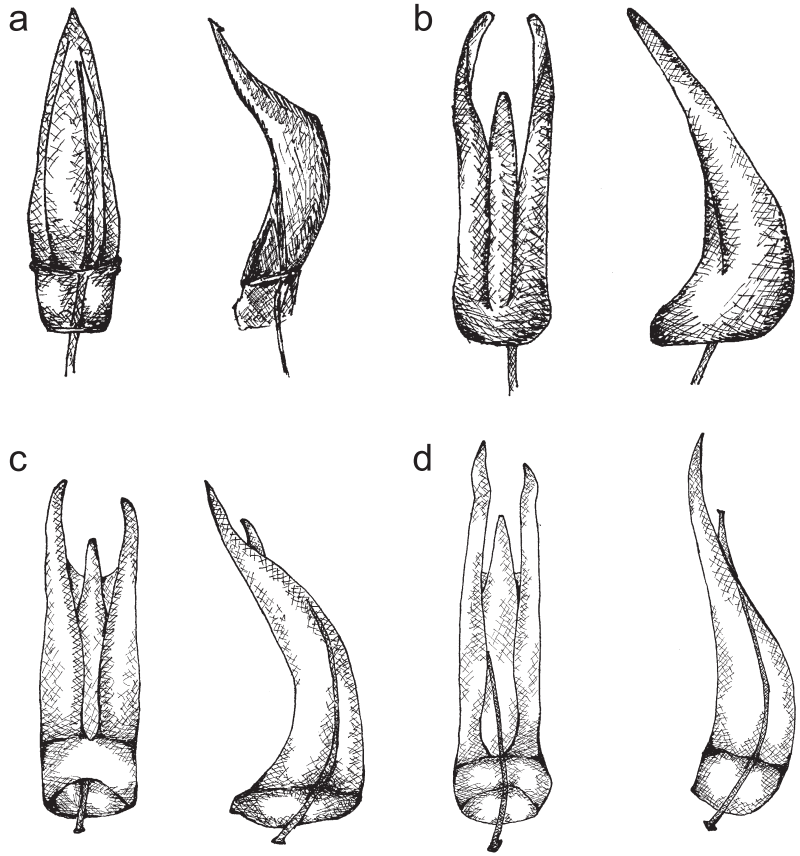
biotoper som här men då även i inlandet. För *M. maura* nämns torra lövskogsbryn som en biotop, något som passar synnerligen bra in på fyndlokalen i Kalmarnäs (Runge 1995). Arten har också påträffats talrikt i torra tistelblommor på hösten (Lohse & Lucht 1992). *M. maura* är noterad för stora delar av Europa (Löbl & Smetana 2007) och Lohse & Lucht (1992) uppger att arten förekommer i hela Palearktis. Silfverberg (2004) har inte med den i sin lista över nordiska skalbaggar, men i Volym 4 av Catalogue of Palaearctic Coleoptera (Löbl & Smetana 2007) står den med för Sverige (SV), en uppgift jag inte lyckats få bekräftad.

Om utbredningen av släktets övriga arter i

Figur 2. *Melanophthalma maura*. Skalstrecket är 1 mm. Foto: Joel Hallqvist.

The collected specimen of *Melanophthalma maura*. Scale bar is 1 mm.

Figur 3. Hanliga genitalier av
– a) *M. distinguenda*,
– b) *M. maura*,
– c) *M. suturalis* och
– d) *M. transversalis*.

Male genitalia of
– a) *M. distinguenda*,
– b) *M. maura*,
– c) *M. suturalis* and
– d) *M. transversalis*.

Sverige kan sägas att de är begränsade till den södra halvan av landet, med en tyngdpunkt i de sydligaste och östra landskapen. Så sent som år 1993 anmäldes *M. distinguenda* som ny för Sverige och samma år rapporterades den för första gången från Danmark (Gillerfors 1995). Denna art är än så länge enbart noterad från Halland, Skåne och Småland.

Kännetecken

Arterna i underfamiljen Corticariinae skiljs från övriga arter i familjen Latridiidae på bl.a. sammanstötande framhöfter. Vidare skiljer man *Melanophthalma* från släktingarna i underfamiljen på att första buksegmentet, sterniten, uppvisar så kallade lårlinjer. *M. maura* är mörkbrun och 1,6 - 2,1 mm lång (Fig. 2). Detta gäller i stort sett även för de nära släktingarna *M. transversalis* och *M. suturalis* vilka dock ofta är något ljusare i färgen.

Så sent som 1986 redde Colin Johnson ut en del förvirring kopplat till de i Europa förekommande arterna i släktet (Johnson 1986). Han ansåg att det under namnet *M. transversalis* fanns två arter som varit sammanblandade, dessa utgörs av *M. curticollis* som numera åter lyder under namnet *M. transversalis* och *M. suturalis*. Han konstaterade även att den enda konstanta karaktären som skiljer dem åt är genitalierna hos båda könen. Arterna kan alltså i samlingar sitta sammanblandade under olika namn vilket jag själv kunnat konstatera i flera offentliga samlingar. Det är troligt att den något splittrade och i vissa fall fragmenterade utbredningsbild av släktets arter vi har i Sverige idag kan bero på denna sammanblandning. Eftersom äldre material ofta inte genitaliepreparerats är det heller inte omöjligt att även exemplar av *M. maura* kan gömma sig bland dessa då denna art starkt liknar de övriga två.

M. maura och även *M. distinguenda* har helt avrundade täckvingebakhörn och kan genom det skiljas från *M. transversalis* och *M. suturalis* vilka har en svag inbuktning intill sömhörnen. Påpekas bör dock att denna karaktär är något variabel och inte alltid tydlig. Att *M. maura* skulle sakna eller ha mycket svaga intryckningar på halsskölden som uppges av Runge (1995) och Lohse & Lucht (1992) stämmer inte med exemplaret från Kalmarnäs (Fig. 2).

M. distinguenda är den av släktets arter som mest skiljer sig från de övriga, både i yttre karaktärer och i det att aedeagus är enkel och inte trespetsad som hos de andra. Med hjälp av de hanliga genitalierna kan man relativt lätt skilja alla arterna åt (Fig. 3). För *M. transversalis* och *M. suturalis* kan som redan nämnts även de honliga genitalierna användas som artskiljande karaktärer. Både i Die Käfer Mitteleuropas 13 (Lohse & Lucht 1992) och i Entomologiske Meddelelser 63 (3) (Runge 1995) finns bestämningsnycklar till släktets arter.

Värmerelikt?

Varför arten plötsligt dyker upp i Kalmarnäs går bara att spekulera i. Att den koloniserat i sen tid är naturligtvis möjligt men att en population funnits i området sedan tidigare är också möjligt. Mälardalen har ett för många organismer speciellt gynnsamt klimat och särskilt det inre av Mälaren kan ståta med en rad exklusiva insektsarter. Vissa av dessa har här sin enda förekomst i Sverige eller till och med Nordeuropa (Palm 1955). Särskilt är det den vedlevande faunan som är speciell, vilket i stor utsträckning beror på den höga andelen gamla lövträd och då särskilt lind som finns i området (Ehnström, 2006, Nilsson 2001, Palm 1959). Dessa kvardröjande förekomster av arter kallas ibland reliktpopulationer. I sin grundliga rapport *Skalbaggsfaunan i Strömsholm med angränsande områden* redovisar Rune Widenfalk inte mindre än 68 arter av skalbaggar, samt ett mindre antal från andra insektsgrupper, som uppvisar någon form av reliktpopulationer intill Mälaren (Widenfalk 1975). De flesta av dessa är beroende av död ved i någon form, men det finns även exempel på andra grupper som t.ex. jordlöpare, som kan adderas till listan (Palm 1938). Det är alltså inte otroligt att *M. maura* skulle kunna tillhöra denna grupp insekter som fortfarande lever kvar i trakten runt Mälaren. Den nära släktningen *M. transversalis* har dessutom en utbredning som tyder på en reliktartad population i samma område.

Varför har arten undgått upptäckt?

Fyndet får betraktas som överraskande då det gjordes mitt i Uppland och de närmaste kända förekomsterna finns i Tyskland och Polen. Även om endast en individ hittades är det troligt att det finns en frilevande population i området, biotopen kring fyndplatsen stämmer också väl med artens krav. Dessutom är det svårt att hitta någon annan rimlig förklaring till närvaron av arten då fyndet gjordes mitt ute i ett naturreservat beläget i ett landskapsavsnitt utan uppenbar närhet till komposter, hamnar eller liknande som djuret skulle kunna komma från.

En möjlig orsak till att *M. maura* inte upptäckts tidigare kan vara att underfamiljen Corticariinae som består av släktena *Corticarina*, *Cortinicara*, *Corticaria*, *Migneauxia* och *Melanophthalma* av många samlare ofta inte prioriteras. De flesta arter i släktena *Corticarina* och *Cortinicara* är förnalevande liksom *Melanophthalma* med skillnaden att de är vanligt förekommande över stora delar av landet. Tillsammans med det faktum att släktena liknar varandra mycket till utseendet gör detta kanske att de klumpas ihop och negligeras.

På grund av åtgärdsprogrammet för skalbaggar på lind samt stora naturvårdssatsningar som Life+ MIA (Lake Mälaren Inner Archipelago) har många skalbaggsinventeringar utförts kring Mälaren på senare tid. De flesta har varit inriktade på vedlevande arter (Jonsell & Andersson 2011). Även några med fokus på marklevande djur har genomförts, men då främst i betes- och ängsmarker. I flera av inventeringsrapporterna framgår att individer av Corticariinae inte artbestämts. De metoder som använts har med stor sannolikhet inte heller varit lämpade för att fånga *Melanophthalma*-arter. Inventeringarna inriktade på vedlevande arter har främst använt fönsterfällor på träd, medan de av marklevande insekter har utförts med fallfällor på markslag som antagligen inte är passande för *M. maura*. Den fönsterfälla, i vilken arten fångades, var placerad på en ekgren liggandes på marken.

Denna placering har antagligen bidragit till att fånga denna förnalevande insekt som ”bifångst” till de vedlevande skalbaggar som var fokus i inventeringen. Även den andra fällan som fångade ett exemplar av *M. transversalis* var lågt placerad på liggande ekstockar. Att arterna i släktena *Corticarina* och *Cortinicara* ändå brukar hamna i fönsterfällor, trots att de är förnalevande, är svårare att förklara. Det kan helt enkelt bero på att de är vanligare och att det därför är mer sannolikt att några individer råkar hamna i fällor. Vidare har de flesta av inventeringarna utförts i det inre av Mälaren och det finns ju en möjlighet att arten inte finns där, då lokalen i Kalmarnäs ligger längre österut i Mälardalen.

Tack

Wolfgang H. Rücker som bekräftade artbestämningen, Bengt Andersson för hjälp med svåråtkomlig litteratur, Åke Lindelöw och Niklas Apelqvist som letat fram material i diverse samlingar. Ett särskilt tack till Pär Eriksson på Upplandsstiftelsen som initierat inventeringen som ledde till fyndet och för som alltid outtröttlig hjälp under fältarbetet. Även tack till Lars-Ove Wikars, Niklas Franc och Mats Jonsell som bidragit med värdefulla synpunkter på artikelns utformning och text.

Litteratur

Ehnström, B. 2006. Åtgärdsprogram för skalbaggar på skogslind. – Rapport 5552, Naturvårdsverket, Stockholm.

Gillerfors, G. 1995. *Acrotona pseudotenera* (Staphylinidae) och *Melanophthalma distinguenda* (Latridiidae), två nya skalbaggar för Sverige. – Entomologisk Tidskrift 116: 189-190.

Hallqvist, J. 2012. Inventering av skalbaggar på ek i Kalmarnäs 2012. – Rapport 2012/7, Upplandsstiftelsen, Uppsala.

Johnson, C. 1986. Notes on some Palearctic *Melanophthalma* Motschulsky (Coleoptera: Latridiidae), with special reference to *transversalis* auctt. – Entomologist's Gazette 37: 117-125.

Jonsell, M. & Andersson, K. 2011. Vedlevande skalbaggar på lind. – Entomologisk Tidskrift 132: 167-186.

Lohse, G.A. & Lucht, W.H. 1992. Die Käfer Mitteleuropas 13. 2. Supplementband mit Katalogteil. – Goecke & Evers Verlag, Krefeld.

Löbl, I. & Smetana, A. (ed.). 2007. Catalogue of Palaearctic Coleoptera, Vol 4. – Apollo Books, Stenstrup.

Nilsson, S.G. 2001. Sydsveriges viktigaste områden för bevarandet av hotade arter – vedskalbaggar som vägvisare till kärnområdena. – Fauna och Flora 96: 59-69.

Palm, T. 1938. Våra *Oodes*-arter (Col. Carabidae). – Entomologisk Tidskrift 59: 91-93.

Palm, T. 1955. Coleoptera med isolerad nordeuropeisk förekomst i Sverige. – Opuscula Entomologica 20: 105-131.

Palm, T. 1959. Die Holz- und Rinden-käfer der süd- und mittelschwedischen Laubbäume. – Opuscula Entomologica Supplementum 16: 1-374.

Runge, J.B. 1995. De danske arter af slægten *Melanophthalma* Motschulsky, 1866. (Coleoptera, Latridiidae). – Entomologiske Meddelelser 63: 75-84.

Silfverberg, H. 2004. Enumeratio nova Coleopterorum Fennoscandiae, Daniae et Baltiae. – Sahlbergia 9: 1-111.

Widenfalk, R. 1975. Skalbaggsfaunan i Strömsholm med angränsande områden. – Länsstyrelsen i Västmanland informerar 1975: 17.